

УДК 336.717.1

ЕКОСИСТЕМА ТА РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ В УКРАЇНІ

ЗАПОРОЖЕЦЬ Світлана Володимирівна

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів та обліку

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8378-5549>

ТРИГУБ Юлія Павлівна

студентка

Черкаського навчально-наукового інституту

Університету банківської справи

Анотація. У статті досліджено сутність поняття фінансової інклюзії з позиції формування екосистеми взаємозалежних детермінант її забезпечення, обґрунтовано роль регуляторної складової як важливої передумови забезпечення фінансової інклюзії та визначено регуляторні напрями активізації розвитку фінансової інклюзії в Україні.

Ключові слова: фінансова інклюзія, екосистема фінансової інклюзії, регулювання фінансової інклюзії, фінансова грамотність, фінансові послуги.

Постановка проблеми. Розвиток ринку фінансових послуг, який відповідає сучасним якісно інтегрованим вимогам його учасників, нерозривно пов'язаний із забезпеченням рівноправного, логічного, безперервного доступу до широко диверсифікованого портфеля фінансових послуг, здатних задовільнити потреби сучасного досить вибагливого споживача. Ство-

Аннотация. В статье исследована сущность понятия финансовой инклюзии с позиции формирования экосистемы взаимосвязанных детерминант ее обеспечения, обоснована роль регуляторной составляющей как важной предпосылки обеспечения финансовой инклюзии и определены регуляторные направления активизации развития финансовой инклюзии в Украине.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, экосистема финансовой инклюзии, регулирование финансовой инклюзии, финансовая грамотность, финансовые услуги.

рення високоефективної національної системи розвитку фінансової інклюзії сприяє зростанню економіки через максимальне охоплення та мобілізацію заощаджень населення, зростання обсягів інвестицій, націлених на розвиток економіки України, а також диверсифікації її фінансової системи.

Фінансова інклюзія створює можливість для інклюзивного економічно-

го зростання і підвищення загального добробуту країни та її населення. При цьому недостатнім видається створення лише технічних передумов для використання фінансових послуг, тобто забезпечення доступу населення до фінансової системи. Важливим також вбачаємо вивчення сучасного глибоко модернізованого спектру потреб споживачів фінансових послуг (детермінанти попиту) та їх врахування для забезпечення повноцінного якісного формату забезпечення (детермінанти пропозиції). При цьому, активно діючими стримуючими і такими, що слугують перешкодою в напрямку до формування стійкої фінансової інклюзії в Україні, варто виділити ряд факторів: 1) присутність стабільно високого числа потенційних споживачів, які не сприймають інноваційні фінансові послуги з дистанційним підходом до їх реалізації; 2) низький рівень розвитку безготівкової системи фінансового обслуговування та фінансової грамотності населення; 3) обмеженість доступу до елементів фінансової інфраструктури в окремих географічних сегментах (територія сільської місцевості); 4) низький рівень довіри до фінансової системи, пов'язаний з недосконалою діючою системою захисту прав споживачів.

Отже, фінансова інклюзія повинна забезпечувати рівноправний доступ і адаптивний формат використання фінансових послуг, які: є прийнятними за ціною; відповідають модернізованим потребам сучасних споживачів; є доступними для всіх категорій споживачів незалежно від доходу і місця проживання; надаються провайдерами (надавачами) фінансових послуг екологічно коректно і відповідально для

всіх учасників ринку фінансових послуг [1]. Також необхідно відзначити, що якісне впровадження фінансової інклюзії є неможливим при відсутності налагодженого партнерства між державою, бізнесом і населенням як передумови досягнення фінансової незалежності держави, що сприяє масштабуванню результатів і забезпеченню стійкості її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед зарубіжних науковців, які визначають зміст фінансової інклюзії через усвідомлення ознак так званої фінансової ексклюзії, є група сучасних дослідників М. Поласік, А. Хутерска, А. Мелер [2]; А. Массара [3]. Автори досліджують розвиток фінансової інклюзії через призму стримуючих факторів, що виникають внаслідок недосконалого (асиметричного) стану функціонування ринку фінансових послуг.

Дослідники виділяють два види фінансової ексклюзії: добровільну (самоексклюзію) та примусову. Добровільна ексклюзія розвивається під впливом певного типу свідомо прийнятих споживачем обмежень щодо використання фінансових послуг або за відсутності потреби у споживанні таких (брак знань, умінь). Регуляторні заходи впливу для послаблення рівня добровільної ексклюзії як непрямого наслідку недосконалого розвитку ринку фінансових послуг, можуть мати лише опосередкований вплив (заходи з посилення рівня фінансової грамотності). Дослідження поняття примусової (зовнішньої) ексклюзії дозволяє виділити ряд науково значимих факторів її формування та застосувати методи кон'юнктурного підходу до усвідомлення напрямів її послаблення. Рівень примусової ексклюзії безпосе-

редньо залежить від властивостей ринкової пропозиції фінансових послуг (ціна, купівельна спроможність, стан регулювання, якість, диверсифікація продуктового портфеля, інфраструктура ринку тощо). Саме через усвідомлення поняття примусової ексклюзії, на нашу думку, доцільно розглядати сутність поняття фінансової інклюзії в контексті її регуляторного забезпечення.

З огляду на це, досить чисельною є наукова школа дослідників, які розглядають поняття фінансової інклюзії, використовуючи кон'юнктурний підхід. Так, Д. Амбарган та інші [4] дослідили поняття фінансової інклюзії, базуючись на трьох основних змістових компонентах: попиту, пропозиції та інфраструктурі фінансового ринку. При цьому науковці до фінансових послуг крім банківських відносять як послуги небанківських фінансово-кредитних установ, страхових і пенсійних компаній, так і грошові перекази населення, які базуються на оптимальному рівні фінансової грамотності споживачів – надважливій детермінанті забезпечення фінансової інклюзії. Автори наукового дослідження Ю. Шаповал та О. Юхта [5] також розглядають фінансову інклюзію як одну з якісних характеристик функціонування ринку фінансових послуг, яка забезпечується під впливом формування попиту на фінансові послуги та пропозиції.

Також саме з точки зору попиту та пропозиції на фінансові послуги щодо збалансування рівня їх доступності І. Юзефальчук [6] досліджує вплив впровадження цифрових фінансових технологій, який дозволяє вирішити

проблему асиметрії доступу до фінансових послуг. Автор виділяє дві групи факторів цифрової фінансової доступності послуг: фактори попиту (рівень довіри, рівень фінансової грамотності, рівень доходів споживачів) та фактори пропозиції (інфраструктура, ефективність регулювання, рівень безпеки даних, рівень якості фінансових послуг).

Метою статті є дослідження фінансової інклюзії з позиції формування екосистеми взаємозалежних детермінант її забезпечення та регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження наукових інформаційних джерел доводить, що економічна категорія «фінансова інклюзія» є досить багатогранною з точки зору внутрішньо сформованих забезпечувальних компонентів та зовнішніх факторів впливу. Ця категорія характеризується досить узагальненим науковим баченням щодо її тлумачення та вирізняється широкою сферою застосування та складністю структурно-компонуючих елементів, які мають численні підходи до розкриття її змісту. Це, у свою чергу, пояснює застосування представниками наукової школи прямого та зворотного методів до тлумачення її змісту.

Дослідження стану розвитку фінансової інклюзії варто спрямувати на виокремлення головних детермінант її забезпечення, що базується на кон'юнктурному підході до побудови екосистеми фінансової інклюзії (рис. 1).

Такий підхід дозволяє визначити фактичний рівень використання фінансових послуг та дослідити умови доступу до них, враховуючи особли-

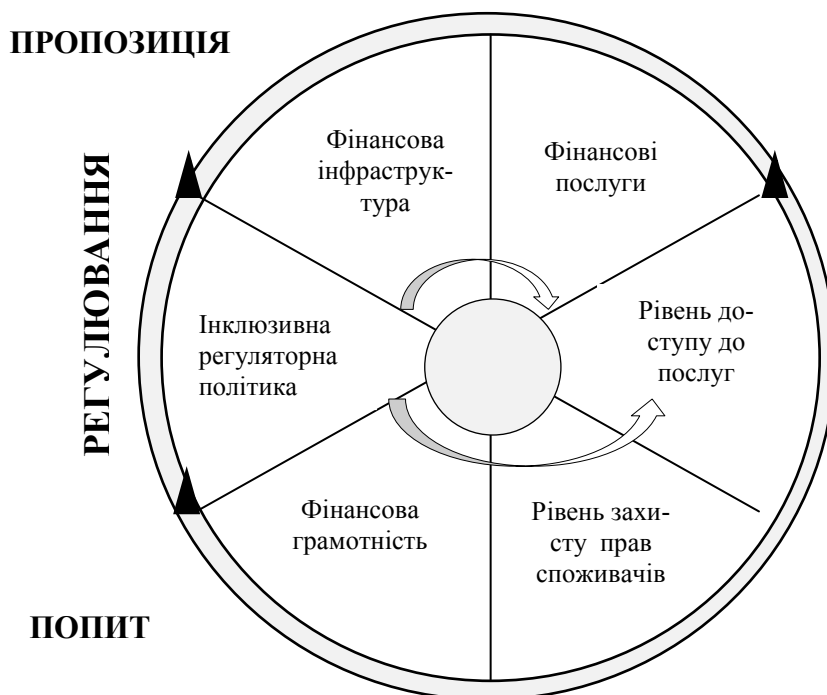


Рис. 1. Екосистема взаємозалежних детермінант забезпечення фінансової інклюзії

Джерело: розробка авторів

вості взаємодії між основними контрагентами: споживачами, провайдерами (надавачами) фінансових послуг та регуляторними інститутами, які провадять політику фінансової інклюзії та продукують нормативно-правові акти, що регулюють фінансовий ринок та сприяють ефективному функціонуванню економічних відносин у форматі так званої екосистеми (табл. 1).

Загалом, поняття фінансової інклюзії є досить новим та таким, що знаходиться в полі активного сучасного наукового пошуку підходів до його повноцінного тлумачення. Узагальнення існуючих наукових категоріальних підходів та ключових забезпечувальних детермінант дозволяє стверджувати, що під поняттям «фінансова інклюзія» доцільним вважаємо розуміти певний стан розвитку ринку фінансових послуг, який досягається шляхом урівноваження доступу та спроможності для свідомого і цілеспрямованого використання диверсифікованого

портфеля фінансових послуг з боку усіх категорій споживачів на умовах повноцінного задоволення їх споживацьких очікувань та ефективного використання цифрових каналів продажу.

Таким чином, серед важливих напрямів посилення фінансової інклюзії необхідно виділити ряд дій, пов'язаних з розвитком платіжної інфраструктури шляхом посилення переведення транзакцій в електронні канали; поширення використання міжнародних і національних платіжних систем; ознайомлення населення з перевагами і прогресивними видами безготівкових розрахунків; удосконалення процедури віддаленої ідентифікації клієнтів для отримання ними фінансових послуг; укладення договорів в бездокументарній формі. Очікуваним ефектом, при цьому, вважаємо активізацію розвитку цифрових дистанційних каналів обслуговування і альтернативних платежів на базі інноваційних технологій

з використанням пристроїв мобільного зв'язку; стійке скорочення обсягу використання готівки; зростання рівня використання банківських послуг і приплив фінансових ресурсів; удосконалення системи дистанційної ідентифікації користувачів з використанням

електронного цифрового підпису та системи BankID; впровадження мультіканальної моделі документообігу та комунікації з учасниками фінансового ринку в дистанційному цифровому форматі.

Таблиця 1

Напрями формування детермінант забезпечення фінансової інклюзії

Детермінанта	Особливості забезпечення
Фінансова інфраструктура	Мережа пунктів продажу (відділення, банкомати, термінали) є ключовим елементом доступу до фінансів. Відсутність або обмежена їх кількість суттєво ускладнює процес використання послуг і є однією з причин низького рівня інтеграції до фінансової системи
Фінансові послуги	Якість надання фінансових послуг та їх здатність відповідати сучасним вимогам (швидкість, простота, компетентність, багатоканальність) є ключовим аспектом забезпечення якісної пропозиції. Продукування послуг з низьким рівнем споживацької корисності, навіть з розгалуженою інфраструктурою, значно обмежує рівень їх використання
Рівень доступу до фінансових послуг	Фінансові послуги мають бути доступними для споживача з точки зору ціни, прозорості та гнучкості умов договору, наявності альтернативних каналів продажу
Рівень захисту прав споживачів	Присутність безумовної гарантії виконання умов договору, безпеки коштів, доступності і впевненості у якості та безпеці транзакцій
Фінансова грамотність	Фінансові знання визначають рівень використання фінансових послуг через усвідомлення вигоди та сприйняття якості задоволення фінансових потреб
Інклюзивна регуляторна політика	Прогресивна політика фінансової інклюзії створює умови для спрощення доступу до фінансових послуг

Джерело: розробка авторів

Саме тому фінансова інклюзія є наріжним елементом представленої Стратегії Національного банку України та сформульована однією з семи стратегічних цілей [7]. Крім того, Національний банк України бачить своїм завданням розробку загальнонаціональної програми з підвищення фінансової інклюзії, яка буде спрямована на залучення до фінансових послуг неохоплених категорій потенційних споживачів.

Погоджуємося з твердженням К. Ануфрієвої та А. Шкляра [8] про те, що серед найважливіших передумов ефективного формування та розвитку екосистеми фінансової інклюзії є

створення та підтримка адаптивного регуляторного середовища, спроможного до забезпечення повноцінного законодавчого захисту прав кредиторів і вкладників, захисту прав власності учасників ринку фінансових послуг, інформаційної безпеки тощо.

При формуванні основи вихідної концепції побудови національної екосистеми фінансової інклюзії необхідно враховувати зазначені вище стратегічні наміри Національного банку України щодо забезпечення фінансової інклюзії шляхом формування та розвитку ефективної системи захисту прав споживачів, реалізації Національної стратегії та заходів з підвищення фі-

нансової грамотності і розвитку безготівкової національної економіки через взаємодію трьох ключових контрагентів:

1) регуляторні інститути та держава (сприяють залученню різних категорій споживачів до взаємодії в межах економічної системи шляхом розбудови регулятивної платформи функціонування фінансової системи);

2) провайдери фінансових послуг (забезпечують ефективне функціону-

вання ринку фінансових послуг на умовах максимальної диверсифікації);

3) споживачі фінансових послуг (забезпечують ефективне використання фінансових послуг, сприяють зміцненню стійкості фінансових інститутів).

З позиції регуляторних інститутів в процесі формування та реалізації регуляторних заходів, важливим є розмежування повноважень щодо вжиття заходів з активізації розвитку фінансової інклюзії (табл. 2).

Таблиця 2

Регуляторні напрями активізації розвитку фінансової інклюзії в Україні

Регуляторна установа	Рекомендовані заходи
Кабінет Міністрів України	Взаємоузгодження програм запровадження безготівкових розрахунків на умовах забезпечення доступу до мережі Інтернет у віддалених географічних районах та забезпечення їх
	Сприяння підвищенню рівня фінансової грамотності споживачів шляхом формування осередків фінансової культури в родині, школі, громаді
Національний банк України	Забезпечення впровадження програм виваженої оптимізації відділень банків з рівномірним географічним їх розподілом
Міністерство освіти і науки України	Розробка механізму підтримки клієнтів у вирішенні проблемних питань, пов'язаних з обслуговуванням рахунків у дистанційному режимі (заміни картки, звірки даних, отримання довідок, зміни депозитного плану)
Міністерство соціальної політики України	Розробка та впровадження заходів щодо підтримки окремих категорій населення в оволодінні навичками дистанційного користування фінансовими послугами
Міністерство розвитку громад та територій України	Запровадження моніторингу потреб населення громад у фінансових послугах, сприяння поширенню використання дистанційного банкінгу
	Сприяння поширенню мережі банкоматів та платіжних терміналів у віддалених географічних районах надання приміщень для їх встановлення тощо)
	Розробка регіональних та місцевих програм цифрової грамотності із залученням мережі закладів загальної середньої освіти для підвищення цифрових компетенцій окремих категорій населення
Міністерство цифрової трансформації України	Співпраця з основними провайдерами телекомунікаційних послуг для оптимізації їхньої взаємодії щодо забезпечення доступу до мережі Інтернет, налагодження партнерства з територіальними громадами у цій сфері

Джерело: складено авторами з використанням [9]

Крім того, упродовж посткризового періоду досить актуальним стало питання ідентифікації та поширення інструментів регулювання та нагляду за ринковою поведінкою, що в контексті забезпечення фінансової інклюзії та-

кож відіграє важливу роль, адже передбачає процес імплементації та контролю за дотриманням правил прозорості (транспарентності), правил продажу фінансових послуг та процедур вирішення спорів, що, у свою чергу,

сприяє забезпеченню цілісності ринку фінансових послуг. Щодо забезпечення фінансової інклюзії така позиція дозволяє вирішити проблеми, пов'язані з підвищенням рівня довіри до провайдерів (надавачів) фінансових послуг через забезпечення реалізації належної бізнес-поведінки, покращення корпоративного управління учасників ринку фінансових послуг та підвищення ефективності й надійності провайдерів (надавачів) фінансових послуг [10]. Ефективне регулювання ринкової поведінки в контексті забезпечення фінансової інклюзії стає можливим лише за умови консолідації трьох основних передумов: наповнення портфеля нормативно-правового забезпечення та розбудови якісної інфраструктури регуляторних інституцій, діяльність яких стосується контролю за дотриманням його виконання його положень; формування адаптивної культури ведення бізнесу та продукування фінансових послуг з використанням найефективніших практик та правил поведінки провайдерів (надавачів) фінансових послуг; забезпечення повноцінного задоволення споживачьких очікувань та вжиття заходів з забезпечення захисту прав учасників ринку фінансових послуг, що толерують зміцнення рівня довіри з боку споживачів.

Висновки. З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що для забезпечення високого рівня фінансової інклюзії в Україні необхідною є реалізація такого комплексу регуляторних заходів:

Список використаної літератури

1. Національний банк України. *Офіційне інтернет-представництво*. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71600439&showTitle=true (дата звернення: 25.11.2021)

1). Створення ефективного регуляторного середовища для забезпечення ефекту урівноваження доступу до фінансових послуг з використанням інноваційних інструментів.

2). Забезпечення чіткого розмежування сфер відповідальності між регуляторними інститутами щодо регулювання та нормативного провадження з питань надання цифрових фінансових послуг та цифрової фінансової інклюзії.

3). Реалізація пріоритетів Стратегії фінансової грамотності [11] і досягнення ключових результатів її впровадження: підвищення рівня фінансової грамотності населення шляхом проведення інформаційно-освітніх заходів для різних цільових аудиторій (населення з низьким рівнем доходу, незахищені верстви населення, сільське населення).

4). Посилення захисту прав споживачів фінансових послуг через регулювання ринкової поведінки учасників ринку фінансових послуг і забезпечення прозорості інформації про фінансові послуги та продукти.

5). Впровадження ефективного регулювання з питань гарантування коштів клієнтів, що перерозподіляються на користь пруденційно нерегульованих постачальників цифрових фінансових послуг.

6). Удосконалення регуляторних інструментів із захисту конфіденційності та безпеки персональних даних при споживанні цифрових фінансових послуг.

2. Polasik M., Huterska A., Meler A. Wpływ edukacji formalnej na włączenie finansowe w zakresie usług płatniczych. «E-mentor». 2018. № 1(73). P. 30–40. URL: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/73/id/1336> (дата звернення: 25.11.2021)
3. Amidžić G., Massara A., Mialou A. Assessing Countries' Financial Inclusion Standing – A new Composite Index. IMF Working Paper. WP/14/36. 2014. February. 31 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1436.pdf> (дата звернення: 25.11.2021)
4. Ambarkhane D., Singh A.S., Venkataramani B. Measuring Financial Inclusion of Indian States. International Journal of Rural Management. 2016. No. 12(1). P. 72–100. DOI: <https://doi.org/10.1177/0973005216633940>
5. Шаповал Ю.І., Юхта О.І. Вимірювання фінансової інклюзії: переваги та обмеження існуючих підходів. *Український соціум*. 2019. № 3 (70). С. 78–91. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/78_91_No370_2019_ukr.pdf (дата звернення: 25.11.2021)
6. Юзефальчик І. Цифровые финансовые технологии и их роль в повышении доступности финансовых услуг. *Банковский вестник*. 2019. С. 34–42. URL: <https://www.nbrb.by/bv/articles/10627.pdf> (дата звернення: 25.11.2021)
7. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (2020). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_fingramotnist%D1%96%96_NBU_pr.pdf?v=4 (дата звернення: 25.11.2021)
8. Ануфрієва К. В., Шкляр А. І. Фінансова інклюзія як чинник соціоекономічного розвитку. *Український соціум*. 2019. № 3 (70). С. 59-77. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/59_77_No370_2019_ukr.pdf (дата звернення: 25.11.2021)
9. Жаліло Я. А., Гладких Д. М., Бахур Н. В., Максименко О. П., Барінова Д. С. Забезпечення доступності ринку банківських послуг для населення територіальних громад. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/bankivski-poslugy.pdf> (дата звернення: 25.11.2021)
10. Овдій Ю. Регулювання ринкової поведінки учасників фінансового ринку: міжнародний досвід та поточний стан в Україні. *Експертна платформа*. URL: https://expla.bank.gov.ua/expla/news_0076.html (дата звернення: 25.11.2021)
11. Стратегія фінансової грамотності (2019). Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_fingramotnist%D1%96%96_NBU_pr.pdf?v=4 (дата звернення: 25.11.2021)